

Què és la Il·lustració?¹

Josep Ramoneda

Què són les Llums? El desembre de 1784, el diari alemany *Berlinische Monatsschrift*, va publicar una resposta d'Emmanuel Kant a la pregunta: "Was ist Aufklärung?". Estem cinc anys abans de la Revolució francesa, parlem, doncs, d'un moviment cultural, no polític. D'una revolució del pensament que tindrà conseqüències i traduccions polítiques i que jugarà un paper determinant en la construcció de la modernitat. Un moviment cultural que ve de la gran ruptura racionalista -la que col·loca a l'home com subjecte del coneixement, amb capacitat per accedir a la veritat pels seus propis medis- i que tindrà, entre altres efectes, que el subjecte de coneixement esdevingui a la vegada objecte d'aquest coneixement, amb el desplegament de les ciències humanes, tal com Michel Foucault va explicar al fer-ne la seva arqueologia. L'article de Kant és convertirà en una definició canònica de la Il·lustració. Sovint es critica l'excés de mediatització del pensament i de la filosofia. Kant, que simbolitza com ningú el rigor, la disciplina, el mètode i la solitud, tampoc va ser insensible a la crida dels mitjans de comunicació, en aquells moments la premsa escrita sense la que, probablement, el procés de

---

¹Lliçó inaugural del curs 2007-2008 a l'Escola Eina
(30/09/07)

modernització no hauria estat possible. La filosofia esdevenia més que mai Ontologia de la actualitat.

¿Què és la Il·lustració? Kant respon així: "La sortida de l'home de la seva minoria de edat de la que ell mateix es responsable". ¿Què vol dir minoria d'edat? "La incapacitat de servir-se del seu enteniment (poder de pensar) sense la direcció d'un altre". D'aquesta incapacitat l'home n'és responsable, perquè la causa no està en un defecte de l'enteniment si no en una manca de decisió i de coratge. Sapere Aude: Gosar pensar. "Tingues el coratge de servir-te del teu propi enteniment", diu Kant: "aquest és el lema de les Llums".(1)

El projecte de la Il·lustració queda aquí formulat de la manera més clara i definitiva: l'emancipació de l'individu. ¿Què s'entén per emancipació? Ser capaç de pensar i decidir per si mateix. Es un home en el sentit ple de la paraula aquell que no necessita que ningú li digui què ha de pensar ni què ha de fer. L'home, doncs, fora de la tutela dels Deus i d'aquells que se'n atribueixen la seva representació. Però també dels sistemes de submissió construïts a partir de una idea orgànica de les societats humanes, com estricte prolongació de la natura. L'home capaç de conèixer i de decidir, l'home responsable de les seves accions. Però l'home també autònom en front del poder real. Aquest home emancipat en l'àmbit polític rebrà el nom de ciutadà. Aquesta ideal, es al meu entendre, l'ideal més noble que se xifrat mai l'esperit humà. I la seva vigència és més necessària que mai. Joan Fuster el formulava a la seva manera: "Que l'home no se senti culpable de ser home o de només ser home", en una introducció al "Tractat sobre la tolerància" de Voltaire.(2)

Entretinguem-nos doncs en les categories claus de la definició kantiana: jo, pensar, decidir. Decidir, assumint la responsabilitat de la situació en que estem. Tres

categories que ens permeten establir el que podríem dir-ne principis bàsics de la Il·lustració.

Jo: l'individu autònom és l'element essencial de la modernitat. Kant sap del caràcter paradoxal d'aquesta condició, de fet la paradoxa és essencial en l'esperit de la Il·lustració, i per això parla d'insociable sociabilitat. L'home és un ésser social per necessitat, però la sociabilitat no li es còmode perquè inevitablement la seva autonomia se sent amenaçada. El poder d'aquesta individu autònom determinarà la modernitat. Serà essencial en les diferents expressions de la tradició liberal (des de el liberalisme fins al marxisme), però també en la correcció romàntica de la Il·lustració.

Com diu Georges Gusdorf el romanticisme és el temps de la primera persona. En realitat, el que fa el romanticisme és sublimar el vertigen de l'individu davant la ruptura de l'ordre antic per fer-li retrobar la comunitat en l'espai d'allò etern, d'allò natural o d'allò històric. El romanticisme és la resposta a la temptació adanista de la revolució: Just quan l'home semblava trencar amb les seves arrels, el romanticisme les torna a plantar i en fa una nova poètica. A partir de llavors la dialèctica de la modernitat passarà per l'eix individu-collectivitat, o si voleu dir-ho en termes actuals, liberalisme-comunitarisme. L'ideal modern s'ha esborrat cada cop que s'ha volgut sotmetre als homes al que Julien Benda anomena l'obsessió de l'ordre, que vol dir, "forçar els homes a pensar col·lectivament, és a dir, a no pensar". Però això seria matèria para una arqueologia de les ideologies contemporànies.

El debat individu/col·lectivitat ens porta a la més rabiosa actualitat. Ernest Gellner, en un llibre emocionant, *Lenguaje y sociedad*, visita les arrels profundes d'aquest debat: "Hi ha dues teories fonamentals

del coneixement, diu. Aquestes dues teories són incompatibles entre sí, profundament oposades. Representen dues maneres de mirar no només al coneixement, si no també la vida humana" (...) "Aquest abisme divideix completament el nostra panorama social". Les dues teories es poden descriure així: La concepció individualista i atomista del coneixement, que creu que "descobrim la veritat sols, ens equivoquem en grup".(3) La visió orgànica del coneixement, que el vincula al desplegament de la carga conceptual d'una comunitat lingüística i cultural. Una visió que, com diu Gellner, converteix simples mons en llars, "llocs als que pertànyer". En la primera teoria, el coneixement parteix de la disgregació, i es mou en el terreny de la contingència i la fragilitat: podríem dir que estableix la sobirania de la part sobre el tot. La segona, proclama la jerarquia del tot sobre la part, i apel·la a la naturalesa de les coses, com regne de la necessitat. Forma part de les tasques sísifiques de l'experiència humana seguir buscant vies de comunicació (i de contaminació) entre aquestes dues concepcions bàsiques del coneixement i, per tant, del món.

Però la confrontació es recurrent. I molt present en els conflictes ideològics del món global. Dos exemples només. Georges Corm, economista e historiador libanès, intenta aproximar-se a "La qüestió religiosa en el segle XXI" a partir de l'anàlisi de la confrontació entre dos concepcions del món que des de la Il·lustració i la Revolució francesa "tormenten Europa": "Universalitat, raó i cosmopolitisme, segons la concepció kantiana i optimista del devenir de l'home, per un costat; i, per l'altre, narcisisme polític i cultural, desig de mantenir un ordre establert, estrictament jerarquitzat, dintre de les societats com en la esfera internacional, i culte nietzscheà del superhome i l'heroi".(4)

Al mateix esquema respon l'anàlisi que condueix al filòsof americà Richard J. Bernstein a parlar de choc de mentalitats en front dels que ens emplacen al choc de civilitzacions: "En la meua opinió, la batalla que es desenvolupa actualment no és entre creients religiosos amb fermes compromisos morals i relativistes seculars que no tenen conviccions. Es una batalla que travessa la anomenada divisió entre el religiós i el secular. És una batalla entre els que se senten atrets pels absoluts morals rígids; els que creuen que la subtileza i els matisos encobreixen la manca de decisió; els que adornen els seus prejudicis ideològics amb el llenguatge de la pietat religiosa; i els que enfoquen la vida amb una mentalitat falibilista i més oberta, que s'abstenen de buscar la certesa absoluta".(5) La qual cosa no vol dir, afegeixo jo, cap renúncia a la veritat. Simplement, uns creuen en el bé, els altres temen el mal.

Pensar: la clau que ens obre les portes a l'emancipació és exercir el poder de pensar que la raó ens atorga. Era Montesquieu el que deia que l'home era una anomalia en l'univers perquè disposava de dos atributs desconeguts en el conjunt del cosmos: la raó i la llibertat. Aquest són els dos pilars de l'actitud Il·lustrada. La raó ens permet pensar, l'enteniment conèixer. Aquesta distinció kantiana es cabdal: amb la raó responem a les preguntes sobre el perquè de les coses i de les accions, amb l'enteniment coneixem la realitat empírica del món. Si s'oblida aquesta distinció o caiem sota el domini del pensament dogmàtic, que menysté la experiència, o ens deixem arrastrar per l'hegemonia del coneixement científic, oblidant la nostra capacitat de determinar els fins i les raons de la nostra acció.

Estem en el procés anomenant de desencantament del món. Es à dir, de fer sortir a la humanitat del regne de la

creença i del prejudici, què són dos camins que garanteixen la submissió. Ho diu el capó a la gallina en un famós diàleg de Voltaire: "Els humans no tenen cap remordiment de les coses que tenen costum de fer". I el mateix es pot dir del pensar: la primera temptació és optar pel que s'ha dit sempre. A partir de la Il·lustració la sospita és la segona pell del pensament. Pensar per sí mateix vol dir que tot és susceptible de crítica: que no hi ha res sagrat, és a dir, res que hagi de quedar obligadament fora de la mirada dels homes. L'únic sagrat -en el sentit de rigorosament protegit- ha de ser la intimitat, l'espai propi de cadascú, el que permet parlar de consciència individual i autonomia. A fi de comptes, el totalitarisme comença quan ens trobem amuntegats els uns sobre els altres, sense espai per respirar, per utilitzar una metàfora coneguda de Kundera, quan desapareix l'espai propi de l'individu, quan les converses privades es fan públiques, quan hi ha càmeres vigilant i micròfons escoltant la nostra privacitat, i laboratoris investigant les nostres pupiles i les nostres empremtes. Un escenari cada cop més familiar, que vèiem arribar amb resignació, en nom de la sagrada seguretat - pesa angular de la ideologia contemporània- i que ens apropa cada cop més a una forma, no per descafeïnada menys eficient, de totalitarisme: el totalitarisme de la indiferència.

Kant és conscient de la dificultat que cadascú sigui capaç de pensar i decidir per sí mateix. Arribar a la majoria d'edat en el coneixement per sí sol és difícil i col·lectivament està ple de riscos: "Una revolució pot provocar una caiguda del despotisme personal i de l'opressió interessada o ambiciosa" però mai "una verdadera reforma del mètode de pensar". "Nous prejudicis sorgiran que serviran, tan com els d'abans de consol a la gran massa privada de pensament". L'ús públic de la raó, que no

requereix més que la llibertat, és per Kant el camí de l'emancipació. Us públic de la raó és el que fa el savi davant del públic que llegeix; us privat es el que fa algú en raó del seu lloc civil o d'una funció determinada. Les Llums poden venir del fet que els savis parlin en llibertat davant de gent lliure, no vindran del discurs dels funcionaris, dels clerges, dels que no diuen el que han pensat lliurament si no el que els hi han dit que havien de dir. Com ha explicat Michel Foucault,(6) Kant no pensa en termes de ruptura radical. Per sortir de l'estat de submissió actual, s'ha de superar el principi: "Obeïu, no raoneu", per un altre que digui així: "Obeïu, i podreu raonar tan com voldreu", aquest és el sentit de la diferència entre us públic i us privat de la raó. En tot cas, Kant ho té clar: "falta molt encara per que la marxa cap a les Llums arribi al seu destí: que els homes utilitzin amb habilitat i profit el seu propi enteniment, sense l'ajut de l'altre, en les coses de la religió". Kant acaba amb una apel·lació a no tenir por a "una atmosfera de llibertat".

La filosofia dirà Kant, en un altre text famós, serveix per orientar-se en el pensament. ¿La raó es un principi d'orientació suficient en el pensament? Com diu Jacques Bouveresse, la raó te dret a parlar la primera. Aquest és el missatge de les Llums. I per això, seguint que Michel Foucault, entenc que la Modernitat és una actitud més que una etapa de la història: el que es interessant no es tan voler distingir entre premodern, modern i postmodern, si no veure com l'actitud de modernitat, des de que es va formar, es troba en lluita amb les actituds de la contra-modernitat. En el món actual necessitem, més que mai, que la actitud de modernitat no perdi la batalla. Es aquesta actitud, l'actitud il·lustrada la que reivindico davant del desori posmodern.

Naturalment aquest plantejament ens dur a la dimensió pràctica. Decidir: pensar lliurement per decidir lliurement. Aquesta és la clau de volta del projecte Il·lustrat. I el punt en que la definició de Kant entra en la política i en la moral. Kant planteja la emancipació com una sortida de la minoria d'edat de la humanitat: com si aquesta hagués arribat a un laberint i tingués que trobar el camí pel que fer continuar la història. Fins aquí s'hi ha arribat per peresa i deixadesa. Sorprèn l'ús de dues categories entre moralistes i psicologistes. "L'individu és també responsable de la seva obediència", ens diu Hannah Arendt. Hi ha una responsabilitat moral de la humanitat davant de la situació de minoria d'edat que Kant denuncia. I és moral el desafiament que l'emancipació ens planteja: decidir per sí mateix.

La Boètie te raó: la servitud voluntària és una tendència de la humanitat. El costum i la piràmide dels interessos eren factors determinants d'aquesta actitud per a l'amic de Montaigne.(7) La Boètie sondeja l'enigma de la transformació de la llibertat en servitud, perquè, com diu Claude Lefort, "el problema de la servitud no té sentit per qui no té experiència de la llibertat i l'home és l'únic nascut per viure lliurement".(8) Però la llibertat només es pot viure en societat, "implica una relació amb l'altre", per això "ser lliure és la mateixa cosa que desitjar la llibertat, i desitjar la llibertat és desitjar no ser serf de ningú". Si la emancipació és l'actitud moderna, la servitud és l'actitud antimoderna. Però l'ús crític de la raó no pot deturar-se mai ni instal·lar-se en l'autocomplaença, perquè el primer objectiu de la raó crítica és el mateix us que d'ella se'n fa. Quan es diu que la raó ha generat monstres, s'està dient que la raó ha abandonat la seva composant crítica, per posar-se ella mateixa en els altars del sagrat que tan havia criticat. I

això exigeix un discurs de la responsabilitat molt inequívoc. Els homes són responsables de la seva minoria d'edat i són també responsables de no haver mantingut l'actitud d'emancipació quan han emprès aquest camí. I aquí es produeix la gran bifurcació: la que separa Kant de Rousseau, la que diferencia la Il·lustració com actitud de la Il·lustració com motor de l'acció política i ideològica dels segles XIX i XX. Com ha escrit Jean Starobinski a Rousseau "hi ha una teodicea que disculpa a l'home i a Deu".(9) Per aquest camí s'hi colaran els monstres de la raó: l'home és un ser bo per naturalesa, el que només les condicions socials fan dolent. Canviem les condicions socials i la virtut es donarà d'escreix. La negació del mal, separa Rousseau de Kant, i converteix el que era una actitud en un motor constructor d'ideologies de la promesa. El ciutadà emancipat passarà a ser un àtom de la voluntat general, i aquesta l'atraparà en el seu laberint. Es el camí cap els totalitarismes moderns. Per que com explica Benjamin Constant, Rousseau oblida que la sobirania només pot existir d'una manera limitada i relativa: "Allà on comença la independència i l'existència individual, s'atura la jurisdicció d'aquesta sobirania". La societat no pot excedir-se en la seva acció "sense ser usurpadora", ni la majoria "sense ser facciosa".(10) D'aquí la necessitat de no perdre mai la doble perspectiva de l'actitud il·lustrada: la primacia de la subjectivitat i la convicció que no tot és possible, que sempre hi haurà territoris inexplorats, preguntes pendents.

Les Llums -la modernitat il·lustrada- com actitud: confiança en la raó, reconeixement de la crítica com sedàs al que no pot escapar ni la raó mateixa, convicció que la veritat existeix i que hi ha valors universals -"actua de manera que la màxima de la teva voluntat pugui valer sempre com un principi d'una legislació universal". La distinció

clàssica de Kant entre raó i enteniment, entre facultat de pensar -dels fins i de les opcions- i facultat de conèixer -dels mitjans i dels fets, es garantia per no perdre's ni en l'univers dogmàtic de la creença i de la irracionalitat ni en la mitificació de la ciència i els intents de convertir-la en fonament de la moral i de la política. El caràcter cosmopolita de la moral i de la política que les Llums defensaven, des del fonament de la llibertat, marca una actitud decidida a no claudicar davant les pretensions dels que fan dels seus absoluts veritat.

La modernitat va sortir del desastre de la II Guerra Mundial completament exhausta. L'episodi històric obert amb el procés revolucionari que va culminar en la revolució francesa quedava marcat per l'experiència colonial, dues guerres mundials, dos totalitarismes, i la bomba atòmica. I poc a poc es va anar assenyalant com culpable la raó il·lustrada. Hi havia raons per anar a buscar la filiació de les grans utopies materialistes -el cosmopolitisme eurocèntric colonial, el naturalisme nazi i l'historicisme comunista- en una Il·lustració que aviat va ser presonera d'una idea acrítica del progrés i d'una sacralització de la raó, convertida en nova religió. Convocada als moments de màxima tensió de la lluita de classes, la raó il·lustrada va quedar sovint presonera d'una batalla inscrita en la dinàmica de la emancipació. Quan el moviment que havia de dur a la emancipació definitiva de la humanitat convertit en el món clos d'una sinistre burocràcia es va esfondrar en la seva pròpia impotència, els discurs de la posmodernitat primer i del fi de la història després varen voler proclamar les absoltes de la raó il·lustrada.

El destí de la modernitat és el que ha estat, però abans que el conformisme postmodern ens acabi d'omplir l'escenari de deus menors; abans que el multiculturalisme faci triomfar els orígens com criteri determinant de la

nostra identitat i com font primera de la moral; abans que les religions dictin al destí de la humanitat a través del conflicte i l'aliança de civilitzacions; abans que els nacionalismes segueixen encenen el món amb les seves dinàmiques d'exclusió; abans que el pensament sigui un gadget més en oferta en el gran aparador universal que és la societat global; abans que els drets humans hagin perdut tota virtualitat convertits amb estricta ideologia de conquesta, lluny per tant, del sentit emancipador que els va fer nèixer, em sembla urgent reivindicar, no la història de la modernitat, si no l'actitud il·lustrada que he intentat descriure a partir de la resposta de Kant a la pregunta què es la Il·lustració. Tinc la sensació que si el projecte cosmopolita té sentit avui és a partir d'aquesta actitud: si algun projecte intel·lectual es atractiu avui és rellegir la Il·lustració en clau oberta. Què vull dir amb això? Fent-ne territori compartit amb tots els que fora d'aquest espai que anomenem Occident mantenen l'actitud il·lustrada. I buscant la inseminació de la tradició il·lustrada amb les relectures que des de l'anomenada perifèria és facin d'ella.

La descripció dels enemics de l'actitud Il·lustrada és la millor manera d'entendre perquè la necessitem avui. La Il·lustració s'ha llegit massa vegades amb la clau simple de la confrontació amb l'antic règim. Però la Il·lustració no és la revolució. Ni el seu lloc està en la batalla de poder que s'organitza entre revolució i contrarevolució. Certament, tot intent de restaurar prejudicis i privilegis del passat va contra l'esperit Il·lustrat. Però hi va també la deriva autoritària de la revolució. I hi va sobretot la sacralització de la raó, que podríem descriure utilitzant la imatge kantiana com fusió de raó i enteniment, fins a convertir la ciència en veritat -única veritat- absoluta, que és l'enunciat més anticientífic que es pot pronunciar.

Amb un efecte ben precís: La creença acrítica en la redempció pel progrés. Em sembla que es fàcil està d'acord en que avui la utopia científista segueix viva. I la tendència a confondre al instrument -la tecnologia- amb el fi és gran. A aquesta lògica correspon un dels grans mites ideològics del moment: la productivitat com objectiu social principal en el capitalisme global. I en aquesta via se situa un dels perills més grans per les llibertats en el moment present: el que s'ha anomenat la biopolítica. L'ús de les ciències de la vida en finalitat de poder i la utopia de crear un biomedi, un espai el més asèptic possible, que produeixi ciutadans estandaritzats. Ash Amin ha estudiat les transferències de les pautes del racisme a la cultura i al fenotip.

I, òbviament, va contra l'actitud il·lustrada qualsevol intent de supeditar la consciència individual a una realitat superior, ja sigui de caràcter transcendental o immanent. Les regles dels joc social són regles pactades, susceptibles de crítica i qüestionament permanent. La incorporació del individu a la experiència col·lectiva implica un sistema de drets i obligacions que aquest ha d'acceptar en la mida en que respecti la seva autonomia. Però el ciutadà no pot ser obligat engarjolar-se dins el barrots de la creença no volguda. Durant la modernitat la nació ha estat un marc pel desplegament de la democràcia: un espai de solidaritat compartida. Però el factor prioritari no és el marc -com pretén el nacionalisme- si no la autonomia dels ciutadans. I en lloc està escrit que la nació hagi de ser l'àmbit insuperable de la comunitat política. Julien Benda, un intel·lectual avui més aviat menystingut, que en el seu dia va proclamar la "traïció dels clergues", descriu molt gràficament, en el seu "Discurs a la nació europea", el doble moviment de la passió anomenada nacionalisme: Pel primer moviment, l'home

busca la comunió amb els altres homes: "Aquests homes són de la mateixa raça que jo". "Parlen la mateixa llengua que jo". "Tenen els mateixos interessos que jo, els mateixos records, les mateixes esperances": "Son els meus germans". Però, en un segon moviment, agrupa aquests homes que li son semblants, traça un cercle al voltant d'ells i els separa dels "que no son germans". Pel primer moviment abandona el seu egoisme, pel segon, el recupera, en nom del grup del que forma part. Hem passat del jo/no jo, al nosaltres/altres. (11) Des del punt de vista de l'actitud il·lustrada, s'ha perdut veu: que és el que passa cada cop que algú deixar de dir "jo penso" per dir "nosaltres pensem". Nosaltres pensem no és una actitud moderna.

I va també contra l'actitud il·lustrada la negació de la veritat, del judici moral universal o del judici estètic. Que les nostres limitades capacitats ens obliguin a cercar veritats concretes no significa que la veritat no existeixi. I molt menys que haguem de concedir l'estatut de veritat a les pautes culturals d'una societat determinada, que és el que pretén la reducció multiculturalista, que converteix la diferència cultural en un absolut. De la mateixa manera que, com ha explicat André Glucksmann (12) al llarg de la seva obra, el fet que sigui impossible posar-nos d'acord en que és el bé, no treu l'obligació de buscar les maneres de defensar-nos del mal. I el mal es l'abús de poder. I el poder és constitutiu de l'home i de les relacions socials. Precisament, el sentit essencial de la democràcia moderna és aquest: evitar l'abús de poder. "El mal, a la civilització, comença abans que el bé", escrivia Victor Hugo.

L'apel·lació a la raó: la raó que ens permet de pensar, com ens diu Kant, per tant de definir fins i objectius, la raó crítica que no respecte ni ídols ni idees rebudes, que ressona pletòrica en el Voltaire de la lluita

contra la intolerància, no pot ser cega davant la complexitat de la conducta humana. La distinció entre raó i enteniment ens situa en condicions d'acceptar la complexitat de l'economia del desig dels homes i de no caure en la temptació de confondre la realitat amb voluntaristes lleis de la història dictades amb pretensions científiques. Com molt bé explica Antoine Compagnon, (13) la contribució dels antimoderns a la tradició Il·lustrada es posar de manifest que "la raó es insuficient en política, perquè l'acció humana no es funda en la raó sola". Contra aquest realitat s'han estrellat les teories socials de caràcter científista, entestades en creure que els homes sempre ens comporten racionalment, entenen per tal que la seva conducta es condueix per interessos econòmics objectivables. I precisament per això la raó Il·lustrada en acció pot semblar sempre entre escèptica i paradoxal: Voltaire n'és el propotip. Va tenir que canviar de món i de Déu varies vegades a la seva vida, perquè potser aquesta era, finalment, la seva idea de la llibertat.

Com deia Tocqueville, "el que busca en la llibertat altra cosa que ella mateixa esta fet per servir". (14) Aquest és l'esperit de l'actitud Il·lustrada que he volgut convocar avui. ¿Per què? Perquè sobre les cendres de la modernitat s'ha construït un edifici que te falles molt serioses en el seus fonaments, perquè entre la raó econòmica, la raó tecnològica i la raó religiosa (dic bé, raó religiosa perquè és un us estratègic de la religió al que estem assistint) cada cop hi ha menys espai per la raó crítica, en unes societats, les del primer món, que viuen la paradoxa de que gairebé tot es pot dir, però gairebé tot queda a benefici d'inventari.

La Il·lustració va desencantar el món i va obrir el pas a la modernitat. La raó crítica és necessària per desencantar un món en que la emancipació ha desaparegut de

l'horitzó polític i l'autonomia individual s'ha convertir en individualisme econòmic, d'una societat en transit, que mentre busca les claus del món nou, està encallada entre el mite de la productivitat i l'etern recurs a allò transcendental i allò ètnic, a les religions i a les pàtries. La seguretat s'ha convertit en el complement ideològic del procés de globalització, i és la millor garantia per ocultar els territoris obscurs -el crim i el diner sempre són els primers en globalitzar-se- i per assegurar-se la submissió d'una ciutadania a la que el benestar ha fet enormement neuròtica i hipocondríaca. Acomplint-se així un vaticini de Julien Benda després de la guerra: "S'havia de conservar sempre viu als ulls del poble l'espectre de la guerra, per tal de mantenir-lo en la obediència". La religió ha esdevingut, amb la complaença de les societats secularitzades d'Occident i amb una seriosa amenaça pel principi de laïcitat que informa les societats lliures, determinació primera de les nostres identitats, a través de l'afirmació de discursos como el choc o l'aliança de civilitzacions, que diferents en aparença, són idèntics de fons, perquè reconeixen a la religió el caràcter primordial en determinar qui som, d'on som i què hem de fer.

Els resultats són evidents: la idea de veritat és perd en el laberint de les creences i les imposicions; la idea de bé és converteix en ideologia de guerra, en unes societats, temorosos de parlar malament del mal, que semblen insensibilitzar-se davant l'abús de poder; i la bellesa ha deixat de ser l'horitzó de la creació artística, massa atrapada en el doble espiral del mercat i de la acció-reacció política.

A la sortida de la modernitat varem aprendre que no tot era possible. Però aquesta norma moral no era ni havia de ser una limitació pel coneixement. El poder de la

ciència i la nova tecnologia ha encongit el camp del pensament. Però torna a ser necessari plantejar-nos les preguntes kantianes: Què puc conèixer? Què haig de fer? Què puc esperar?, abans de que el diner per un cantó i la consolació religiosa per un altre imposin definitivament el seu caràcter normatiu. Amartya Senn ho definia amb una idea: quan ens volen afalagar diuen que la India és la reserva espiritual del món. Es la última volta de rosca de l'Imperialisme.(15) Però, sobre tot, ens hem de preguntar ¿què és l'home? ¿què és la humanitat? Perquè sembla com si aquesta idea estès amenaçada per uns tecnologies del cos i de l'esperit que poden fer propera la idea nietzscheana d'una societat dividida entre l'home i el superhome; perquè la figura del terrorisme suïcida introdueix una falla ontològica en l'espècie, esborrant el mínim denominador comú per tot diàleg possible, la voluntat de supervivència de les dues parts; perquè la figura de l'immigrant il·legal marca una barrera en el dret de ciutadania; i perquè els progressos fets en les qüestions de gènere i en les reinterpretacions del cos, demanen un nou horitzó emancipador, on la llibertat de pensar s'imposi als fantasmes ideològics que planen sobre les consciències.

Notes

- 1.- "Resposta a la pregunta: Què és Il·lustració?" es pot llegir en català a Immanuel Kant: "Història i política". Edició de Salvi Turró. Edicions 62. Barcelona, 2002.
- 2.- Pròleg de Joan Fuster a Voltaire: "Tractat sobre la tolerància". Edicions 62. Barcelona, 1998.
- 3.- Ernst Gellner: "Language and Solitude". Cambridge University Press, 1998. Edició castellana a Editorial Síntesis.

- 4.- Georges Corm: "La question religieuse au XXI Siècle". Editions la Decouverte. Paris, 2006. Edició castellana de Taurus.
  - 5.- Richard J. Bernstein: "The abuse of evil. The corruption of politics and religion since 9/11". Polity Press. Cambridge UK, 2005. Edició castellana de Katz editores.
  - 6.- Michel Foucault: Qu'est-ce que les Lumières? a "Dits et écrits", volum 4, Gallimard, 1994.
  - 7.- Etienne de La Boétie: Discours de la servitude volontaire ou Contr'un (1549). Editions Payot. Paris, 2002.
  - 8.- Claude Lefort: "La croyance en politique. La question de la servitude volontaire" a "Le temps present". Belin. Paris 2007.
  - 9.- Jean Starobinski: "Jean-Jacques Rousseau, la transparence et l'obstacle". Gallimard, 1971.
  - 10.- Benjamin Constant: "De la liberté des anciens comparée a celle des modernes" (1819).
  - 11.- Julien Benda: "Discours à la nation européenne" Gallimard. Paris, 1933.
  - 12.- Aquesta es la idea força de l'obra de Glucksmann, present a gairebé tots els seus llibres, especialment "L'XI Commandement". Flammarion. Paris, 1991, o "Dostoievski a Manhattan". Robert Lafont. Paris, 2002. Edició castellana de Taurus.
  - 13.- Antoine Compagnon: "Les antimodernes". Galimard. Paris, 2005.
  - 14.- Alexis de Tocqueville: "L'ancien régime et la revolution" (1856). Flammarion. Paris, 1988.
- 1s
- 15.- Amartya Sen: "Identity and Violence". Norton. NYork, 2006. Edició castellana de Katz editores.